

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԼՁԳԵՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԸԿԸՆ, ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԵՒ ՔԸԳԸՔԸԿԸՆ

Ը Ռ Ը Ջ Ի Ն   Տ Ը Ր Ի

ՅԵՐՈՒՍԸԳԼԷՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1866

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸՋԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 11.

ՀՐԶԱՆ ՄԻԱՄԵԱՅ

1 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1866

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅՍ ԿՈՂՄԵՆ ԽՐԿՈՒԱԾ

ՀՐԶԱԲԵՐԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿ ՄԻ

ԱՆՍԱՐԶԻ մէջ ամեն բարիք ունի իւր ներհակը, ու ամեն բարի սովորութիւն՝ իւր զեղծումը: Յայտնի է որ զեղծում մի ոչ իբր չար, այլ իբրեւ բարի եւ օգտակար, և եթէ կրօնական է այն՝ իբրեւ հոգւոյ շահաւէտ սակաւ առ սակաւ սպրդած մտած է ազգին եւ կամ եկեղեցւոյ մէջ. որոնք ուրիշ բառիւ՝ աւելորդապաշտութիւն ալ կը կոչուին: Սեր հայկական բուն եւ կեղեցին ազատ է ի սկզբանէ անտի լուսաւորութեան՝ այս օրինակ զեղծումներէ. բայց ոչ եւ արտաքին եւ կեղեցւոյ եղած ազգային սովորութեանց մէջ. որ մինչեւ ցայսօր դեռ շատ տեղուանք կը տեսնուին, մանաւանդ այնպիսի քաղաքներ՝ որոնք քա-

ղաքականապէս լուսաւորեալ սահմաններէն հեռու են: Սրբազան տեղուանք ուխտագնացութիւն ընել ոչ միայն քրիստոնէութեան, այլեւ հին եկեղեցւոյ ժամանակն ալ կար, որ կրօնական պարտաւորութիւն մի սեպուած էր գէթ կենացը մէջ անգամ մի ուխտի երթալու այն տեղուանքը: Այս բարի սովորութիւնը, թէպէտ ոմանք ռամկութեան ընծայելու ըլլան եւ անօգուտ հոգւոյ նկատմամբ, այսու ամենայնիւ խիստ լուսաւորեալ ազգաց մէջ ալ մինչեւ ցարդ կը տեսնենք որ մեծ ջերմեռանդութիւն հեռաւոր երկիրներէ կը փութան կրօնական ճամբորդութիւն ընելու, մանաւանդ Արուստղէմ, որ կեդրոն

է բոլոր ուխտատեղեաց : Եւ ուխտաւոր մի այն աստիճանի պատիւ ու մեծարանք կ'ընդունէր իւր հայրենակիցներէն, որ մինչեւ ի դարձին կը փութային նահապետական խիստ հին սովորութիւնը ի դարձ գնելու՝ անոր ոտքերը լուսլուլ, և ընծայիւք անոր զիմացն աճապարելով : այս սովորութիւնները մինչեւ ցարդ տեղ տեղ կան, մինչեւ մահմետականաց մէջ, որոնք աւելի մօտ են նահապետական ծէսերու : Սակայն՝ ինչպէս որ ըսինք, բարի սովորութիւն մի զեղծումն կը բերելով, եթէ այն զեղծումը անձնական շահու գալչի, բնականապէս սովորութիւնը խափանուելու կը ըսկըսի : անոր կը հետեւի բարեպաշտութեան եւ ջերմեռանդութեան նուազումն, և այս ալ կը ծնանի կրօնի անտարբերութիւնը ռամիկ ու անուսումն մտքերու մէջ : Եւս զեղծումները մեր ազգին մէջն սլ կան, որոնք կոնգակիս մէջ բացատրուած են փոքր ի շատէ : Եւ ինչպէս որ մեր բարեյիշատակ նախորդաց ժամանակ՝ նոյնպէս եւ երկու տարիէն ի վեր է, բարեպաշտ ուխտաւորաց մէջէն շատերը խնդրած են Ս. Եւթուէս յիշեալ զեղծումներուն եւ անօգուտ սովորութեանց առաջն առնելու համար չըջաբերական մի յուզարկել առ եկեղեցիս Հայոց, եւ յորդորել զժողովուրդը որ այնպիսի անօգուտ սովորութիւնները՝ որ մեծամեծ ծախքերու գուռ են, մէկդի թողլով, ինչ որ հոգեւոր է եւ հոգեոյ շահաւոր՝ անոր միայն հետեւին :

Եւս զեղծումներէն առաջ եկած մասնաւոր շահերու վնասները մէկդի թողլով, միայն սուրբ Եւթուէս առնեց պատճառաւ հասարակութեան տարապարտ զրոյցներու ու անհիմն կարծիքներու երթաւոր ըլլալը խօ-

սինք : Թուաբանական առածին, այսինքն երկու անգամ երկու շորս կ'ընէ ըսածին պէս, իբր բնական ճշմարտութիւն ըմբռնած են հասարակութեան մէջէն շատերը, (ասոնցմէ գուրս են ուխտի եկողները՝ որոնք անձնական փորձով դիտեն սխալ ըլլալը), թէ ուխտաւոր մի հետը բերած ստակի գումարին կէսը սուրբ Եւթուէս մէջ կը թողու : Եւս կարծեաց յենով՝ առանց թուաբանութեան դժուարին ու կնճապից հաշիւներու դիմելու, այլ միայն համեմատական թուարկութեամբ, այնպիսի գումար մի գոյացած կը գրտնեն իրենց աչքին զիմացը, որոնք ապշելով ու վեր ու վար ցատկելով ուրախութեամբ մի կը սկսին ճշալ, եւ անկէ ազգային մեծամեծ օգուտներ երազել, եւ ազգին մէջ հսկայաբոյլ յառաջագիմութեան ասպարէզ բանալու միջոցներ երեւակայել : Կարծես թէ մարգարէին գուշակութիւնը մեր ազգին եւ այս կտորին համար է. «Օ՛րբք ձեր երազովք երազեսցին, կ'ըսէ, եւ երկտասարդք ձեր ատիլս տեսցեն» (1), ի թէ այս հաշիւներէն խաբուելով ըսած ու գրած չէ՞ երկտասարդ խմբագրին մէկը, որ սուրբ Եւթուէս այս նեղ ժամանակիս մէջ ըստ ձեռնհասութեան իւրում Հայաստանի շատ քաղաքացիորդներուն գրքեր խրկել քիչ սեպելով, տղայաբար կ'առաջարկէ որ վարժապետներ խրկուի սուրբ Եւթուէս կողմէն եւ ամեն տեղ դպրոցներ հաստատուէ. չմտածէր նա որ այս տղայամիտ ու գահափիւծ առաջարկութեամբ մեծագոր տէրութեան մի շիրջած ըրած դործքը, կրօնական պարզ միաբանութենէ կը պահանջէ,

(1) Յովէլ Բ. 28 :

որով և հասարակութեան ծիծաղը կը
շարժէ : Տաճկական առածին տեղն
է . ներքինը լի՝ է՛յրէ , Երբէն լի՛ւր
լի , թողունք հասարակութեան որ
ուշի ուշով կ'որդան շրջաբերական
կոնդակին օրինակը :

Ի սուրբ եւ փառաւորեալ , Աստ.
ուածագարդ եւ մեծապայծառ , շնոր-
հածաւալ և Քրիստոսակոխ սրբոյ քա-
ղաքէս Արուսաղէմէ , եւ յամենայն
փրկագործ տնօրինական սուրբ Տեղ-
եացս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ ,
եւայն , եւայն : Եւ ի սոցին սպա-
սաւոր և վերատեսուչ ի Տէր ԵՍԱՅԻ
Արքեպիսկոպոսէ և Պատրիարքէ սրբ.
բոյ մայրաքաղաքիս Արուսաղէմի : Յո-
րոց ժամանեալ հասցէ գիր օրհնու-
թեան և նամակ պահպանութեան ի
վերայ հոգեւոր Քրիստոսասէր ջերմ
եռանդ ժողովրդոց մերոց բնակելոց
ընդ ամենայն կողմանս , եւայն :

Եւ ընդ աստուածապարգեւ օրհ-
նութեանս յայտ առնեմք մեր հոգե-
ւոր զաւակաց եւ բարեպաշտ ժողո-
վրդոց , որ ինչպէս սովորութիւն է
ամենայն ազգաց՝ ի բնէ անտի և Առա-
քելոց ժամանակէն մինչեւ ցայսօր ,
ջերմեռանդ հաւատացեալք սուրբ
Օստկի օրերը Արուսաղէմ կը գի-
մէին իրենց ուխտն ու հոգեւոր փա-
փաքը կատարելու , եւ տնօրինական
սուրբ Տեղեացս շնորհքն ու օրհ-
նութիւնները վայելելու : Այն գե-
ղեցիկ սովորութիւնը պահած է նա-
եւ մեր ազգը , վասն որոյ տարուէ
տարի քիչ շատ ժողովուրդ ջերմե-
ռանդ ոգւով կը գիմեն անձամբ ներ-
կայ գտնուելու տնօրինական սուրբ
Խորհրդոց , որ իւրաքանչիւր որբա-
զան Տեղեաց վերայ կը կատարին ի
փառս Մարգարէն Յիսուսի Քրիս-

տոսի , որոյ շնորհն և օրհնութիւն եւ
ղեցի ի վերայ ամենեցունցդ , եւ զա-
մենեսեանդ առ հասարակ արժանի
արասցէ իւր սուրբ Տեղեաց տեսու-
թեան և շնորհաց վայելման : Այն
ջերմեռանդ և բարեպաշտ ոգին որ-
չափ որ ուրախութիւն է մեզ տեսու-
նել Հայկազուն օրհնեալ ազգիս վե-
րայ , իբր հայրենական ժառանգու-
թիւն , զոր և պարծանք իսկ կը հա-
մարիմք ազգիս և քրիստոնէութեան ,
այսու ամենայնիւ փոքր ցաւ և վիշա-
շէ մեր հայրական սրտին , երբ կը
տեսնեմք որ օրհնեալ բարեպաշտ
ուխտաւորք իրենց հոգեւոր ուխտն
ու երկրպագութիւնը կատարած ժա-
մանակին , մարմնաւոր հոգերով ալ
մեծապէս կը տագնապին , և շատ ժա-
մանակ իրենց աղօթից եւ բարեպաշ-
տական պարտաւորութեանց կատար-
մանն ալ արգելք կ'ըլլան , և այս հո-
գերն են կա՛մ առեւտուրի զբաղիլ
հետերնին բերած տարանքներով , և
կամ ասկէ ապրանքներ գնել և բարե-
կամաց և ազգականաց համար ընծա-
յացուններ առնել , որով իրենց ուխ-
տաւորութիւնը կ'ըլլայ մարմնոյ հա-
մար՝ և ոչ հոգեւոր : Աւստի շարժ-
եալ ի պարտաւորութենէ հայրական
սիրոյս , մանաւանդ թէ ոմանց ջեր-
մեռանդ եւ խոհական անձանց թա-
խանձանքներուն զիջանելով , մոռ-
ճեցինք այն գայթակղական գործքե-
րը եւ նեղութեանց պատճառները
խափանելու համար՝ առաջիկայ յոր-
գորանաց շրջաբերական կոնդակաւս
պատուիրել հայրաբար , որպէս զի
յետ այսօրիկ բարեպաշտ ուխտա-
ւորք իրենց քաղաքէն ելլելու ժամա-
նակին հացկերոյթ շտան ժողովրդին ,
ինչպէս կըլլեմք թէ շատ տեղեր կ'ը-
նեն , և ոչ մահտեսացուք իրենց բա-
րեկամաց կողմէն ընծայ մի ընդունին

ոչ հագուստի և ոչ ուտեստի վերաբերեալ, որպէս զի չպարտաւորին իրենք ալ փոխարէն ընծայից՝ սուրբ Քաղաքէն պարգեւներ տանել հետերնին, որով և պատճառս տալ ու մանց ալ սրտամնայութեան, ինչպէս բնական է շատ անգամ կը պատահի: Եւ ասկէ սա անպատշաճութիւնն ալ կը հետեւի, որ ինչպէս ըսինք, ուխտաւորք փոխարէն տրուելիք ընծայացուներուն մոմտութիւնը և զանոնք գնելու զբաղմունքովը շատ անգամ կ'արգիլուին իրենց հոգեւոր ծառայութիւններէն ու պաշտամունքներէն, եւ ոչ կրնան հանգիստ ու անզբաղ մտք ուխտերնին կատարել և աղօթականութեան պարապիլ: Եւսոյնցմէ ի զատ նոյն ընծայացուներուն պատճառաւ թէ՛ մոքսատուները և թէ՛ բոլոր ճամբան որքան նեղութիւն կրելնին եւ անոնց ծանրութիւնը իրենք թող վիայեն: Աւր թողունք նաեւ հասարակաց այն սխալ հետեւութիւնը, որով կարծեն թէ ուխտաւորք հետերնին բերած ստակին գէթ կէս մասը սուրբ Աթոռոյս ուղորմութիւն և ուրիշ բարեպաշտական Տեղեաց կը շնորհեն. եւ ասկէ գոյացեալ մտացածին դումարին չափազանցութիւնը սոյն հաշուով որքան միամիտ անձանց յանգէտս մեղանշելուն պատճառ չըլլար, որոյ սխալ կարծիք ըլլալը նոյն իսկ ուխտաւորք դարձեալ կը վիայեն: Այսան ուրոյ զասոնք տեսնելով մենք, և օրհնեալ ազգիս օգուտը մտածելով՝ ներկայ օրհնութեան կոնդակաւս կը ծանուցանեմք եւ հայրական սիրով կը պատու իրեմք, որ ասկէ յետոյ թէ՛ Արուսաղէմ եկած եւ թէ՛ ետ դարձած ժամանակնին բնաւ իրարու պարգեւ չտան, բաց ի օրհնեալ մոմէ, և օրհնութեան կոնդակէ, զոր

քանի մի ժամանակ է գեղեցիկ սովորութիւնն ըրած են ոմանք ճշմարիտ հոգեսէր եւ բարեպաշտ ուխտաւորք սուրբ Աթոռէս ընդունելով՝ իրենց ազնիւ բարեկամաց և կարեւոր ազգականաց ընծայ մատուցանել, իբր միակ բերք եւ պտուղ սուրբ Քաղաքիս, անոր սրբազան եւ Քրիստոսական տեղեաց օրհնութիւնները տանել հետերնին, եւ փոխարէն ընդունիլ իրենց բարեկամաց սէրն ու ուրախութիւնը: Կը յուսամք սիրելի զաւակունք մեր, որ այս մեր հայրական պատուէրները սիրով կ'ընդունիք եւ կը կատարէք յօգուտ ձեր անձանց. վասն զի կան շատերն ալ որ սոյն ընծայացուաց պատճառաւ կ'արգելուին գալու եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ սուրբ շարժարանաց Տեղեաց շնորհքն եւ օրհնութիւնը վայելելու, որ անպակաս եղիցի ի վերայ ձեր ամենեցունցդ, եւ զօրացուցէ զձեզ՝ արժանի առնելով տեսութեան սրբոյ Գերեզմանի աստ և ի հանդերձեալն երկնից սուրբ արքայ յութեան փառացն, որում փառք:

Տուաւ օրհնութեան և յորդորանաց Կոնդակս, ի սուրբ Երուսաղէմ Առաքելական Աթոռն սրբոյ Զաւովբեանց, ի թիւ շնորհաց Փրկչին 1866 Հոկտեմբեր 1:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԱՌԱՔԻՆԻ ՈՒ ՔԱՂԱՔԱՒԻԹ ՊԱՏԱՆԻ
Ե.

ԳՐՈՒԱԾՔԻՆ ՎԱԽՃԱՆԸ

Ասկէ քիչ տարի առաջ դեռ մանուկ էինք մենք. վերջը մեծցանք տղայ եղանք. հիմայ պատանի ենք ու քիչ

ատենէն երիտասարդ պիտի ըլլանք ու վերջը մարդ . ալ պիտի չունենանք , ոչ հայր , ոչ մայր , ոչ դաստիարակներ որ մեզի համար յողնին քրտունին , կարօտութիւննիս հոգան ու ամեն բանի մէջ մեզի տալնորդեն . մարդկանց ընկերութեան մէջ պիտի մտնենք , որպէս զի մենք ալ աշխատինք ու մենք մեզմէ բանի գործքի ետեւէ ըլլանք :

Արդեօք ի՞նչ բանի աւելի պիտի փափաքինք ան ատեն . արդեօք ազատ ըլլալ եւ կամ թէ մեր վրայ աչք ունեցող մը չունենալ . բայց ընդհակառակն ան ատեն կապերնիս աւելի սաստիկ պիտի ըլլան . ուրիշ մեծեր պիտի ունենանք որոնք հօր մը ու մօր եւ դաստիարակոց պէս գթած ու քաղցր պիտի չըլլան . մեր սխալմունքներուն պիտի չներեն ինչպէս տղայոց կ'ընեն . եւ ոչ ալ խրատով կամ թեթեւ ու անցողական պատժով մը պիտի չխաղտինք անոնց ձեռքէն :

Արդեօք հարստութեանց պիտի փափաքինք . — ո՛հ , հարստութեանց փափաքն ալ մեզի նորանոր ձանձրութիւններու , խռովութեանց , իղձերու ու տհաճութեանց պատճառ պիտի ըլլայ , եթէ ուրիշներուն հետ եւ եթէ մենք մեզի հետ . եւ վերջը վերջը , միթէ կարենա՞նք պիտի աւանդմով ուրիշներուն սիրելի ու մեծարոյ ըլլալ : Այլ ոչ իսկ զուարճութիւնները պիտի ըլլան մեր վախճանը . վասն զի կը սեսնամ որ անոնք որ ժամանակնին այնպէսով կ'անցընեն , ոչ միայն յարգելի չեն , այլ եւ ոչ որ անոնց աղէկութիւնը կ'ուզէ : Բայց մենք կ'ուզենք որ ուրիշները զմեզ յարգեն , կ'ուզենք որ մեր նմանները զմեզ սիրեն . վասն զի ասկէ աւելի աղէկ ու ցանկալի բան մը չկայ աշխարհիս մէջ :

Ասոր հասնելու համար ի՞նչ պէտք է որ ընեմ :

Պէտք է որ առաքինի քաղաքակիրթ մարդ մը ըլլամ :

Իսկ առաքինի ու քաղաքակիրթ մարդ մը ըլլալու համար ի՞նչ պէտք է ընեմ :

Պէտք է որ իմ պարագիւրս գիպնամ ու կապարեմ . ասոր համար պէտք է որ ես զիս ուղղելու լաւ ճաննամ :

Հասկա ուրեմն , սիրելի պատանիներ , աս ուսման տանք զմեզ , ու լաւ մը մեր սրտին խորը թափանցենք . եւ չորս կողմերնիս մէյմը նայինք . ո՛հ , բնութիւնը ամենուն աչքին առջեւը բացուած գեղեցիկ պարտէզ մըն է , բայց վայ անոր որ աս պարտէզիս մէջ միայն ծաղիկ կը փնտռէ ու պտուղ չուզէր : Չորս կողմերնիս ունեցած տեսարաններու նուս վրայ նայելով՝ զուարթացած սրտերնիս , մեր եւ մեր նմաններուն վրայ մտածելով՝ հարցընենք մէյմը մենք մեզի . ի՞նչ է մարդս , ուսկից կու գայ , եւ ո՞ւր կ'երթայ . ուսկից կը սովորինք որ ԲԱՐԻ ՈՒ ԵՐԱՅԱՆԻԿ ԱՊՐԵՒՈՒ ՄԻ ՄԻԱԿ ՀՆԱՐՔՆ Ե ԲԱՐԻ ԸԼԼԱԼԱՐ :

Ի .

ԱՍՏՈՒԱԾ

Աչքերս կը բանամ ու մէյմը երկընթին ու երկրիս երեսը կը նայիմ . ո՛հ , ի՞նչ զարմանալի տեսարան : Արեւը անշարժ իր տեղը կեցած՝ չորս կողմէն լուսոյ ու ջերմութեան անսպառ հոսանքներ կը սփռէ . լուսինն անթիւ աստեղաց բազմութեանը մէջէն կը դեղեցկացընէ ու կը լուսաւորէ գիշերները . վարդագոյն արշալոյսը ոսկիի փայլունութիւն մը տալով բլուրներու ծայրերուն՝ կարծես թէ զմարդիկ աշխատութե կը կան-

չէ, ու իրիկուան թրթռուն վերջա-
լոյսն ալ կամաց կամաց ամեն առա-
կաներուն վրայէն իրենց գոյնը վեր-
ցընելով՝ քաղցր կերպով մը զմեզ
հանգչելու կը հրաւիրէ : Արբեմն եր-
կընքի ջինջ պայծառութիւնն մը սրը
տերնիս կը զուարթացընէ ու երբեմն
ալ վախերնէս սմբած կը մնամք երբ
որ որստմունքի գոռում գոչումը ու
կայծակներուն շառաչմունքը կը լը-
սեմք : Արկրիս վրայ տեսակ տեսակ
կենդանիներու ցեղեր կան և ամե-
նուն ալ տեսքն ու բնութիւնը տար-
բեր է : Ո՛հ, ի՛նչ սիրուն ու գեղե-
ցիկ ծաղիկներ կան, և ի՛նչ անուշա-
համ պտուղներ : Հոս տեղ մը բն-
դարձակած աւալ գաշտաւայր մը կը
տեսնաս, անդին նեղ նեղ հովիտներ,
լեռները մէկ գիաց ինչուան երկինք
կը բարձրանան, և վերջը սիրուն բլը-
րակներով ու արգասաւոր սարա-
հարթներով կը խոնարհին ու կը վեր-
ջանան : Աս լեռներուն գլուխներէն
աղբերաբար ջրեր կը ըխին եւ առ-
ուակ առուակ կ'երթան կը միանան՝
գետեր լճեր ու ճահիճներ ձեւացը-
նելով, ինչուան որ ծովուն անհու-
նութեանը մէջ երթան ընկղմին :

Ո՛հ, ո՞վ է ըրեր այսչափ գեղե-
ցիկ բաներ :

Ասոնք ամենքն ալ յաւիտենական
կանոնաւոր շարժմունք մը ունին մէ-
ջերին, աստղները միշտ կարգով ա-
րեւուն չորս կողմը իրենց շրջանին
կը կատարեն : Մեր երկիրն ալ փո-
խադարձ և անփոփոխ կերպով իր ա-
մեն կողմը նոյն աստղին կ'երեւցընէ՝
դիշերն ու ցորեկը կարգաւորելով,
անանկ որ և ոչ վայրկեան մը կը խո-
տորեն արշալոյսն կամ իրիկունը ի-
րենց կարգէն : Արբոր գեղածիճազ
գարունը կը սկսի ծայր արձըկել, դաշ-
տերը կը կանաչնան ու հազարումէկ

գեղեցիկ գոյներով կը նկարուին,
վարդերն ու մանիշակներն կը բաց-
ուին, հողոյն մէջի ցանուած հուն-
տերն ալ կը սկսին ծլիլ, գեղձենին ու
ծիրանենին ծաղկով ու տերեւով կը
զարգարուին, վերջը ամառը գալով
ծաղիկները կ'անցնին ու պտուղները
կը սկսին հասուննալ, ցորենը երկրո-
գործին աշխատութիւնը կը վարձատ-
րէ, այն տղուն պէս որ իրեն բարի
բարի գործքերովը կ'աւրախացընէ իր
հայրն որ զինքը մեծցուցեր ու դաս-
տիարակեր է : Աշունը զուարճալի
կ'ըլլայ այգիներով ու ձմեռուան հար-
կաւոր եղած պաշարը պատրաստե-
լով, որ միջոցին կարծես թէ բնու-
թիւնը կը հանգչի, որպէս զի ըստ
ժամանակին նորէն սկսի իր պարտքը
կատարել : Ասանկ կենդանիներն ալ
կը ծնանին, կը մեծնան, կը մեռնին,
ինչպէս նաեւ տունկերը կը բողբո-
ջեն, կ'ուռճանան, պտուղ կու տան,
կը ծերանան ու կը կորսուին, բայց
ասոնց երկուքն ալ արգասիքներ կը
թողուն, որոնք նորէն նոյն կեանքը
կը սկսին ընել : Վերջապէս ամեն բան
կանոնաւոր շարժմունք մըն է :

Ո՛հ, ո՞վ տուաւ ամեն բանի առ-
ջի շարժմունքը, ո՞վ է որ կը կարգա-
ւորէ սա ամեն շարժմունքները, որ
սասանկ տարբեր՝ բայց միանգամայն
սա աստիճան ալ կանոնաւոր են :

Այնպէս մէջ ան տեսած ար-
ձանգ (1), առաջ կոշտ ու տձեւ քարի
զանգուած մըն էր : Ան հրաշալի պա-
լատը, աղիւսի, կրի, աւաղի, գե-
րաններու, քարերու ու կղմխտրնե-
րու կոյտ մըն էր : Ճամայոյցն ողոր-
մելի մետաղի մը կտոր էր՝ ուսկից ձե-
ւացան անիւները, զսպանակները,
բոլորակները՝ որոնք ժամանակները կը

(1) Հոս արձանը պէտք է ըստին եկեղեցւոյ հա-
մար խճանալ :

չափեն : Թէ որ մէկը քեզի ըսեր որ
 Այդ քաղի կարող ինչիքն արձանի փոխ-
 ցաւ , աւ նի-կերը իրենք իրենցմէ քով քով
 գալով միացան , բայց աւանի կերպով որ հաւ-
 գիսաւ ու գեղեցիկ պալատ մը յետ-ացոյցին .
 աւ մեքաղները պալատահամբ մեկմեկու հե-
 միանալով աւ Ժամացոյցը յետ-ացոյցին . Թէ
 որ մէկը քեզի ասանկ ըսեր , խենթի
 տեղ չէիք դնէր այնպիսին : Որչափ
 աւելի խենթ պէտք է սեպենք այն
 մարդը , ով որ կ'ըսէ որ աւ աշխարհքս
 ասանկ կարգաւորեալ , ասանկ կա-
 տարեալ ինքիրեն եղած է :

Բայց ով ուրեմն կազմեց ասիկայ ,
 ով կարգաւորեց :

Եւ ճնայ , ուսկից , իմ հօրէս . իմ
 հայրս , պապէս . պապս , իր հօրէն ,
 ինքն ալ ուրիշ հօրէ մը , եւ այսպէս
 առաջ կ'երթանք ինչուան որ հաս-
 նինք առջի մարդուն . բայց ասիկայ
 ուսկից կրնայ առաջ եկած ըլլալ , ու-
 րիշ մարդէ մը չէ , վասն զի աւ ատեն
 ինքն առջինը չէր ըլլար , ուրեմն ա-
 նանկ էակէ մը՝ որ մարդէ մը անհա-
 մեմատ վեր եղած ըլլայ , և ինքն աւ-
 սկիզբն ըլլալով՝ ուրիշ ամեն բանե-
 րուն սկիզբն տուած ըլլայ :

Եւ ամեն բաներուն հեղինակը ,
 աս առաջին շարժողը , աս կարգաւո-
 րողը , աս առաջին պատճառը , աս
 ընդհանրական հայրն է , ԱՍՏՈՒԱԾ :

Պիտի շարունակուի :

ՆՇԽԱՐԲ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

(Շարունակութիւն , տես թիւ 9 , երես 143 :)

Երբ թեքիրտաղու այլադգիք կըր-
 կին իրենց տները ընդունեցին խեղճ
 հայերը ըստ հրամանաց դատաւորին ,
 Գրիգոր վարդապետ ու քահանայք
 և երեւելի ազգայինք մէկտեղ ժող

վելով , խորհուրդ ըրին , ու Գրիգոր
 վարդապետը քանի մը քահանայիք
 և ժողովրդեան կողմէն քանի մի ե-
 րեսփոխաններով խրկեցին ի Պօլս
 Նաղաշի գործած մատնութեանը հա-
 մար գանգատ ընելու իրենց առաջ-
 նորդ Յակոբ վարդապետին , որ նոյն
 դէպքը պատահած ժամանակ ի Պօ-
 լս գնացած էր : Տէր Նաղար որով
 հետեւ ազգեցութեան տէր անձ մի
 էր , և նոյն ժամանակի Պօլսոյ յառա-
 ջակայ ազգապետաց հետ մտերմա-
 ցած , վասն որոյ Յակոբ վարդապետ
 որքան ուզեց զանկիայ ի դատաստան
 կոչել , սակայն թէ անոր պաշտպան-
 ներէն ակնածելով , և թէ վախնալով
 որ չըլլայ թէ անոր պատճառաւ ազ-
 գապետաց հետ խռովելով , արգելք
 ըլլան թեքիրտաղու մէջ հիմնարկե-
 լիք եկեղեցւոյ շինութեանը , վասն
 որոյ տէր Նաղար ոչ միայն առանց
 պատժոյ մնաց , այլեւ աւելի փա-
 ռաւորեցաւ . քանզի Գրիգոր Բ . Պօլ-
 սոյ Պատրիարքը այն միջոցին ի Կեսա-
 ռիա իւր հայրենիքը գտնուելով , խըր-
 կեցին զՆաղաշ որ երթայ բերէ զին-
 քը իւր Լթոռը : Եւ ինչպէս կ'ըսէ
 ականատես պատմիչը , « Յետ քանի
 մի աւուրց Կեսարացին (Գրիգոր
 Պատրիարք) մեծաւ ամբօխիւ ե-
 մուտ ի Իլիզանդիա անհեղափոխ եւ
 խրոխտ կերպիւ որպէս զառիւծ , որ
 ամենայն Հայոց ազգն սարսեցին ի
 նմանէ : (1)

Յակոբ վարդապետ , ինչպէս հա-
 ւանական կը թուի , թեքիրտաղ դառ-
 նալուն , եկեղեցւոյ հիմնարկութեան
 անմիջապէս հոգ տարած է , որոյ շի-
 նութեան հրովարտակը , ինչպէս ը-

(1) Գրիգոր Պատրիարքի թէ քնաւորութիւնը և
 թէ իւր իշխանութեան ժամանակ գործածները յա-
 տուկ յօդուածով հրատարակելու կարեւորութիւն
 ունի :

սինք, առ աջնորդութեան հետ մէկ տեղ ստացած էր : Եւ սոյն ձեռնարկութիւնը օր մի առաջ ի գլուխ տանելու համար ստիպուած էր նաեւ առահի Վրիգոր Պատրիարքին, որոյ հետ աւրուած ըլլալով յիշեալ հոգևորտակը ոչ անոր Լաֆրերիւն, այլ ինչպէս գրած եմք, ազգային քանի մի երեւելեաց և իւր բարեկամ Լեւոն չէր աղասի Խաչիլ Փաշային միջնորդութեամբն ստացած էր թէ հոգևորտակը և թէ առաջնորդական պաշտօնին հրամանագիրը :

Հոս պատմութեան կարգը կը ստիպէ զմեզ ուրիշ դէպքի մի դարձնել մեր տեսութիւնը :

Ղէլալիք սոյն միջոցին (1608—1609) այն աստիճան զօրացեր էին, մինչեւ կայսերանիստ քաղքին մօտենալով կը սպառնային յարձակում տալու, որոնց կողմէն լրտեսներ շատ նալով մայրաքաղաքին մէջ, թէ տաճիկ եւ թէ հայ անծանօթ մարդիկ առանց երաշխաւորի չէին թողուր պտըտիլ : Սոյն Ղէլալիներուն գլխաւորներէն Վալանդար օղլու կոչուածը ահագին զօրօք Պրուսայի վերայ յարձակելով կը թալանէ քաղաքը, և պժգալի խայտառակութեամբ պատուաւոր ընտանեաց սիրտը դառն սրգով կը լեցնէ. որոյ վերայ թէպէտ Սուլթան Նիմէտ բանակաւ կու գայ, բայց չկարենալով անոր ընդդիմութիւնը խորտակելու, ունայն ետ կը դառնայ իւր լիթուր : Սուրատ Փաշայ Վուլուճու անուանեալ, որ այն ժամանակ առաջին Վէզիր էր, յանձն առնելով Նատուլուի ընդհանուր սպարապետութիւնը, անթիւ զօրօք կը յարձակի ելուզակաց վերայ. ձերբակալ կ'ընէ անոնց գլխաւորները, որք են Սուրատ խոնցի երեք եղբարքը Սուրատ Փաշայ, Իպրա-

հիմ Պէկ և Սուրատ Պէկ, և Բաբերթի կողման Շիրին Պէկը և ուրիշ անհամար գլխաւորները իրենց զօրքերովը մէկտեղ ի սուր անցընելով, զանոնք ամենքը առաջուց պատուաստուած փոսերու մէջ լեցընել կու տայ. որոնց մէջ երկու երեք մարդիկ իջնելով, կ'ըսէ ականատես մի, անոնց դիակները կարգաւ կը շարեն և լեցուէն յետոյ փայտերով և հողով կը ծածկէին : Եւսպէս Սուրատ Փաշայի ձեռք կը յաջողէ Տէր, և անչափ անմեղ արեանց և արտասուաց վերջ կու տայ, բառնալով յաշխարհէս անօրէն Ղէլալեաց չար ծընունդը :

Սուրատ Փաշայ երբ յաղթանակաւ ետ դարձաւ և փառաւոր հանդէսով մտաւ ի մայրաքաղաքն (1609 ին վերջերը), հրաման հանել տուաւ Սուլթան Նիմէտէն, և մուսնետիկի ձեռք իմաց տուաւ բոլոր քաղաքին, թէ որքան պանդուխտք որ կան Պօլսոյ մէջ թէ տաճիկ և թէ քրիստոնեայ, մինչեւ երեք ամիս ամենքն ալ պատրաստուին իրենց հայրենիքը դառնալու. և կը սպառնայր նաեւ որ պայմանեալ օրը անցնէն յետոյ գտնուող պանդուխտք պիտի աքսորուին : Սոյն հրամանը ամեն ամագլխին մուսնետիկը կը կրկնէր բոլոր մայրաքաղաքին մէջ : Պայմանեալ ժամանակը ըրանալուն ոստիկաններ եւ լալաշներ խրկուեցան Պօլսոյ բոլոր թաղերը ու շրջակաները, որոնք ուր որ օտար մարդիկ գտնէին, բռնութեամբ և ըսպառնալեօք դուրս կ'ընէին և կը փութացընէին անմիջապէս ճամբայ ելնելու. և երբ տակաւին շատերը կը դանդաղէին մեկնելու, ոստիկանութեան մարդիկը սկսան այնուհետեւ բռնութեամբ ֆալխայով պտըտիլ, և տանը մէջ անյայտ տեղուանք պահուրտող-

ները իւրաքանչիւր թաղի իմամներուն ձեռքովը դուրս հանելով, կարասիները դուրս թափեցին ու դռները կղպեցին: Աւելորդ է նկարագրել աղէտալի տեսարանիս պարագայները. միայն այսչափ կ'ըսեմ որ անհնար էր տեսնել խեղճ կանայքն ու մանկտիքն անտէրունչ ու անօգնական մնացած փողոցներուն մէջ, ու աղէխարշ չըլլալ, և քանի մի կաթիլներ անոնց աղի արտասուածքը հետ չխառնել: Ողորմելի աղգայինք երբ տեսան իրենց մէջ և իրենց բաղդին վիճակեալ նաեւ Վրիգոր վարդապետը կամախեցին, ինկան ոտքը և ստիպեցին որ ինքը տիրութիւն ընելով՝ առաջնորդէ իրենց մինչեւ ի հայրենիք: Յանձն առաւ աղգասիրութիւն և մինչեւ յերկիրն անոնց ընկերացաւ: Հրամանը որքան որ սաստիկ էր, սակայն դտնուեցան շատերն ալ որ թէ կաշառօք և թէ արքունի գործակալաց ձեռքին տակ ծառայելով՝ մնացին տեղերնին, ինչպէս նաեւ անոնք որ Սուլդան Ահմէտի կոչուած մըզկըթին մէջ կը բանէին:

Այս հրամանը թէքիրտաղ ալ խրկուեցաւ, և արքունի մօռնետիկը սկսաւ սպառնալեօք ստիպել այն տեղի նոր դաղթականութիւնը, որ իրենց երկիրը դառնան: Բայց Աստուած անոնց առջի քաջած նեղութիւնները յիշելով ողորմեցաւ, եւ զիրենք դուրս հանելու համար խըրկուող ոստիկանաց սիրտը քաղցրացոյց. մօտիկ ըրին սիրով խեղճ ժողովդոց խնդիրը, որոնք կ'առաջարկէին հնազանդիլ արքունի հրամանաց, և կը խնդրէին որ իրենց մինչեւ աշնան եղանակը ժամանակ շնորհուի, որպէս զի իւրաքանչիւր ոք իրենց արտերը հնձեն ու այգիներն քաղեն. վասն զի, կ'ըսէին, մեր բոլոր ըս-

տացուածքները հողոյն աւանդած եմք, որովհետեւ ամենքն ալ հողագործ ու այգեգործ էին: Անոնց այս իրաւացի խնդիրն ընդունուեցաւ, և միջոց շնորհուեցաւ իրենց՝ մինչեւ աշուն: Իսկ երբ ժամանակը քիչ միանցաւ, արքունի հրամանն ալ բնականապէս թուլցաւ. պայմանեալ օրերն եկան մօտեցան, և ոչ ոք յիշեց զիրենք, եւ ոչ մէկուն դուռը ոստիկանութե մարդ եկաւ զիրենք դուրս ընելու. այսպէս մնացին թէքիրտաղու կամախեցի աղգայինք իրենց տեղը մինչեւ ցայսօր:

Տասը տարի անցեր էր այս գէտքերուս վերայ, խեղճ ժողովուրդը իրենց նոր հայրենեացը հաղիւ սովորելով, և իւրաքանչիւր ոք իրենց բանին գործին ետեւէ ինկած՝ սրը երկրագործութեան, սրը այգեգործութեան և ուրիշ ծառայական արհեստներու պարապելով՝ իրենց օրական պիտոյքը հոգալու կը զբաղէին, եւ քիչ շատ հողի տէր ալ եղած էին, երբ յանկարծ նոր փորձանք մի դարձեալ զիրենք խռովեց: 1620 դեկտեմբեր ամսոյն մէջ, հայ երիտասարդին մէկը, որ արհեստիւ բամբակ գող (հալաճ) էր, բամբակի համար հող մի մի տուն երթալով և հոն չափահաս աղջկան մի հետ սիրահարուելով՝ խօսք մէկ կ'ընեն զիրար առնելու. աղջկան ծնողքն ալ հաճութիւն կուտայ անոնց միաւորութեանը: Երիտասարդը առաջնորդին կ'իմացնէ և կը խնդրէ որ հայ եկեղեցւոյ մէջ քահանայից ձեռօք պսակուին: Առաջնորդը յունացմէ կասկածելով և ասպագայ խռովութեան տեղիք չտալու համար հաճութիւն չտար. եւ երկու սիրահարեալք մանչուն տանը մէջ հայ քահանայի ձեռօք կ'ընդունին պսակին օրհնութիւնը: Տեղւոյն

այլազգի ռամիկ ժողովուրդը գիտնալով որ այս բանս Յուճնաց ազգային ոգւոյն խիտ հակառակ է, կը սկսին երգիծաբանութեամբ զանոնք գրողներէլ, որոնք չկարենալով համբերել մէջերնէն խումբ մի տարգլուխ սատանիք միարանելով՝ լուսնի պարզ գիշեր մի կ'երթան Հայոց պարտեզները մէկ շատ ծառատունկեր կը կտորտեն և 16 այգի կ'աւրեն բնաջինջ կ'ընեն : Յետոյ այլազգեաց հետ կը միարանին և զանոնք Հայոց դէմ կը զայրացնեն ըսելով, թէ «մենք Յոյք և Տաճիկ՝ այս քաղքի բուն բընակիչներն ենք, Հայք դեռ երեկ եկան և մեր բոլոր կալուածոց և այգիներուն տիրեցին, եւ մէկ ստակ եւս հարկ չեն վճարեր տէրութեան : Եկէք զանոնք հալածենք և իրենց ըստացուածքները մեք ժառանգեմք » : Այս գիււական խորհուրդս՝ որ իշտրիս միշտ միաբան կ'ըլլայ ըստ առածին, շուտով ի գլուխ կ'ելնէ : Տաճկաց մէջէն յիսուն հոգի ճակատ մի կը գրեն, կը կնքեն ու կու տան Յունաց, եւ անմիջապէս վաթսուն հոռոմ ճամբայ կ'յնին Պօլիս երթալու և Հայոց համար բողոք ընելու Բ. Դուռը : Հայք ըսելով զայս՝ Յունաց ետեւէն իսկոյն քանի մի անձինք կ'ուղարկեն մայրաքաղաքը, ազգին կառավարութեանը իրենց վիճակը իմացնելու :

Այն ժամանակները երեւելի էր Պօլսոյ ազգայնոց մէջ Խալֆա Աստուածատուր Ամիրան, և ուրիշ շատ ամիրաններ, որոնց խօսքը երկուք չէր ըլլար տէրութեան պաշտօնէից քով : Խալֆա Աստուածատուրը սիրելի էր առաւելապէս Հասան Փաշայ վէզիրին և ի մանկութենէ եղբայրագիր եղած էր անոր, որ դեռ խաւսի եղած ժամանակ, նոր մզկիթին վերայ

հաստակ (բայա) դրել տուած էր պանդուխտ հայերը և ներքինապետին խնամոցը յանձնած : Թէքիրտաղի հայք շուտ մի Աստուածատուր ամիրային եղելութիւնը հասկըցնելով, և անոր միջնորդութեամբ Հասան Փաշայի ախանջ հասնելով, երբ ասիկայ իւր պալատէն ելնելով ձիով ատենանք կ'երթար, Յոյք պատրաստուած անոր ճամբուն վերայ՝ երկու կարգ շարուած կը սպասէին գլխաւորնուն վերելը բարձր բռնելով ճակատը, երբ տեսաւ զանոնք մեծ Վէզիրը, իբր յանգէտս հարցուց՝ թէ ո՞վ են ասոնք : Յոյք մէկէն երկու կողմանց այնպէս փութացին Վէզիրին վերայ ճակատը տալու համար, որ ձին խրաչելով քիչ մնաց գետին պիտի ձգէր Հասան Փաշայն : Ասոր վերայ զայրոյթը աւելնալով փրփրեցաւ Յունաց դէմ, ու ճակատն առնելով պատուեց նետեց, ու հրաման ըրաւ իւր մարդոց որ բռնեն զանոնք ու Խալֆային լեցնեն : Այս սպառնալիքէն լեզապատառ եղած փախչող փախչողի եղան, ու եօթը հոգի միայն ձեռք անցնելով նետեցին Խալֆային, ու մընացեալները ամօթով ու լռիկ դարձան մէկիկ մէկիկ Թէքիրտաղ : Շատ ժամանակ չանցաւ, Հայերն ալ ետ դարձան հրամանագրով ու Դաւալը, որ քննութիւն ընելով և այգիներուն փաստ ուղեները գտնելով՝ ըստ արժանւոյն պատժուին : Այդ գետտանին մօտ Սուրսաթլու ըսուած գիւղի տաճկիւնները թէպէտ եւ եկած էին վկայութի տալու, սակայն հոռմըները անոնց դիմացին ելնելով կը կաշառեն եւ ետ կը դարձնեն, եւ այսպէս վիսները ոմանք երկիւղիւ և ոմանք կաշառքով կը լսեն, բայց Յունաց ամբարտաւանութեան եղջիւրներն արդէն փշուած էին :

Գտնեք երկու տարացեղ ամուսնացելոց : Այդիներուն գէպքէն առաջ Յոյնք աղջկան ծնողացը գէմ սկսան զայրանալ և մահուան սպառնալիքներով ահացընել . որոնք առ երկիւղի ուրացան իրենց հաճութիւն տալը , ու աղբին կամացը յանձնեցին որ ուղածնուն պէս վրէժխնդիր ըլլան երկու տարաբաղդ ամուսնեւորն : Իսկոյն քանի մի երկտասարգ կը կոխեն մանչուն տունը և աղջիկը յափըշտակելով կը տանին դատաւորին , ու միաբերան կը պօռան՝ թէ լաւ է տաճկանայ քան չայ ըլլայ . եւ բռնութեամբ զինքը կը տաճկացընեն . ու մանչն ալ որ հետերնին կ'երթար , լաւ մի կը ծեծեն ու կը թողուն : Այս որպէս զի չըլլայ թէ աղջիկը նորէն երկանը քով փախչի երթայ , Իմամի մի տունը ի պահ կու տան զինքը . խեղճը ամենայն զօրութեամբ կը պօռար թէ չայ եմ և քրիստոնեայ , բայց մտիկ ընող չկար . երեք օր ոչ հայ կ'ուտէ և ոչ ջուր կը խմէ . օրերն ալ Օննգեան պահոց մէջ էր . Յոյնք որովհետեւ այն շաբաթը մեղէն կ'ուտեն , չարութեամբ ուտեաց կերակուր կը տանին իրեն որ չայու պասը աւրել տան . բայց աղջիկը եւ ոչ ամանին վերայ ակնարկ մի կը ձգէ : Աղորմելին ազատութեան ճար չգտնելով լուր կու տայ երկանը որ գայ զինքը գաղտնաբար յափշտակէ ու անձանօթ երկիր մի երթալով հոն կրկին իւր հաւատքը պաշտէ : Երկտասարդը երբ տեսաւ որ զանկայ գողնալու ճարը չկար , գնաց դատաւորին քով ու խօսք տուաւ տաճկանալու և իւր կինը առնելու : Սիրով ընդունուեցաւ անոր խնդիրքն ու դաւանութիւնը , բայց մնաց առանց թրփատուելու . զոր տեսնելով Յոյնքահանայ մի Շէյթան փափազ ա-

նուն , սկսաւ ճիչ բառնալ ու ըսել՝ թէ թրփատեցէք զինքը , որ չերթայ կրկին հայութիւն ընէ : Ամուսնական սէրը անոր ալ գէմ չկեցաւ , ընդունեց թրփատութիւնը , ու մէկ քանի օր սպասելէն յետոյ առաւ իւր կինն ու փախաւ օտար երկիր . հոն ապաշխարեցին երկու սիրակից ամուսինք , և զղջման արտասուքներով լըւացին իրենց հողւոյն աղուր , զոր աշխարհային սիրոյն բռնութենէն կըրեցին :

Այսքան չարիքն բաւական չսեպելով Յոյնք , գիշեր ժամանակ յարձակեցան ռէիս՝ Երօէս անուն երեւելի մարդուն տունը քարտեցին . և որովհետեւ քաղաքական անձ մի էր Երօէս , նոյն ժամուն իրեն քով զօրաց բանակի վերաբերեալ բաւական մարդիկ գտնուելով , դուրս կ'ելնեն ու քարկոծողներէն քանի մի հագի կը բռնեն , և հետեւեալ առտուն ի դատարան կը տանին և դատաստան ընել տալով՝ դատաւորէն վճռոյ թուղթ կ'առնուն որ Սօլիս տանելով և տէրութեան հրամանաւ մահուամբ պատժել տան զանոնք : Իսկ քաղաքին մեծամեծ տաճկները Յունաց կամակից ըլլալով , միջնորդ եղան և աղատեցին յանցաւորները և բանակի մարդոց ալ սիրտը առին :

Այն տարին էր որ սաստիկ ձմեռ և ահագին ձիւն գալով այն աստիճան ցրտեց , որ Սոփորի ծովը պաղեցաւ , և Վալթիայէն Իւսկիւտար քայլելով կ'երթային կու դային , ի թագաւորութեան Սուլթան Օսմանայ Բ. յամի Փրկչին 1621 եւ յունուար ամսոյն 17 ին :

Ի յաջորդէն :

ՀՈԳԵԼՈՐ ԻՆՍԱՆՈՒԹԻԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Հոգեւոր իշխանութիւնը, որ և ուրիշ բառիւ կառավարութիւն կամ տեսչութիւն եկեղեցւոյ կ'ըսուի, յատուկ իրաւասութիւն մի է անկախ և բացարձակ՝ հիմնեալ ի վերայ օրինաց և կանոնաց եկեղեցւոյ: Ոյն իշխանութեան քրիստոնէութեան հին դարերուն մէջ ինչ մեծ ազդեցութիւն եւ զօրութիւն ունենալը եւ ներկայ ժամանակիս մէջ ինչ զգալի նուազութեան և տկարութեան մէջ քննուիլը իմանալու համար՝ բաւական է մարդ անգամ մը ակնարկ տայ պատմութեան: Հոն պիտի տեսնէ այնպիսի դէպքեր, որոնք յայտնի կը ցուցնեն Հոգեւոր իշխանութեան ինչուան աշխարհի թագաւորաց վերայ ունեցած մեծ ազդեցութիւնը. Թէոդոս Հօր կայսր մը խոնարհած կը տեսնէ եկեղեցւոյ պաշտօնէի մը դիմաց, որոյ զէնքը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Մատուցոյ բանը: Պատմութիւնը կը ցուցնէ մեզ նաեւ թէ նախնի Պատրիարքունք մինչեւ անգամ արքունի գործոց միջամտութիւնէն ինչին. վասն որոյ անգամ մի ծերունին Միգրոնիկոս Բալէոլոգ Յուսոց կայսրը պատգամ խրկեց Պատրիարքին որ միայն եկեղեցւոյ գործքերուն խառնուի, և պետութեւն գործքերը կայսեր ձեռքը և անոր կամացը թողու: Որուն այսպէս պատասխան խրկեց Պատրիարքը. « Միշտ խնդիրը ճիշդ նման է, որպէս թէ մարմինը ըսելու ըլլայ հոգւոյն, թէ մեր մէջը հասարակաց բան մի չկայ, քու օգնութեանդ պէտք չունիմ իմ առանձին գործքերուս մէջ » . (Կանդակուզէնոս): Պատասխանը որչափ որ աներկիւղ՝ այնչափ ալ աչքի զարնող է: Եւ այս գեղեցիկ բաղդատութիւնս

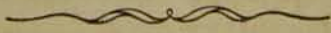
որչափ ճիշտ ու նմանագոյն ըլլալը բացատրութեան կարօտ չէ, և ոչ թերութիւն անձկութիւնը կը ներէ մեզ երկարօրէն խօսիլ սոյն նիւթիս վերայ: Թէպէտ ժամանակիս պարագայից նըկատմամբ խիստ կարեւորութիւն ունի: Կը մնայ մեզ միմիայն անցեալ դարերու եկեղեցւոյ իշխանութեան վիճակը աչքերնուս դիմացը ունենալով՝ ներկայ Հոգեւոր իշխանութեւն վերայ խորհրդածել, մանաւանդ թէ ցաւիլ և վշտանալ տեսնելով անոր իւրաւասութեան այն աստիճանի տկարութեան հասնիլը, ինչուան չէ՞ թէ թագաւոր մը, արքունի անձ մը եւ իշխանաւոր մը, այլ լոկ պարզ անհատ մը հոգեւոր իշխանութեան դէմ լեզուադարերով՝ հրամաններ կ'արձակէ, վճիռներ կու տայ: Միայնիս իշխանութեան և կառավարութեան դէմ, ուսկէ տիեզերասաստ և աշխարհակալ թագաւորները կը պատկառէին և կ'ահաբեկէին, այսօր կը տեսնենք որ մարդոց մէջ ամենէն նըւաստը կը յանդգնի անոր դէմ որոտալ, և սպառնալիք ընել, և առանց իրողութեւն մը օտուգութիւնը գիտնալով՝ հակառակ ոգւով կը ընել, եւ ջանալ թէ որ կարելի է նէ, աշխարհիս առջեւը առակ նշաւակի ընել, և ստիպել զինքը յանիրաւի զրպարտեալ եկեղեցականքը պատժելու, որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ հոգեւոր իշխանութիւնը յետին աշխարհականի մը ձեռքը մատնել և անոր խաղալիք ընել, որպէս թէ եկեղեցական իշխանութիւնը չկրնայ և չուզէր պատժել յանցաւոր մը:

Միայն անպատեհութիւնները չեմ սխալիր հետեւանք համարել ազգային աշխարհիկ վարչութեան մը նըւազանալուն, որ հակառակ հին դարերու եկեղեցւոյ բացարձակ իշխա-

նութեան՝ երբոր մէկդիէն կը ջանայ հոգեւորը մարմնաւորին տակ նուաձել, միւս դիէն ալ տեղիք կու տայ ասանկ անպատշաճ վարմունքներու, որուն արդիւնքը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ իսպառսպուռ ջնջումն եկեղեցւոյ իշխանութեան, որ է հիմն և հաստատութիւն կրօնի:

Առաքելական սուրբ Աթոռոյս հոգեւոր իրաւասութիւնն ալ կրած է շատ հեղ, և տակաւին կը կրէ այս կերպ յարձակումներ ու ինչուան անգամ սպառնալիքներ ըստ պահանջման ազատութեան դարիս. սակայն Աթոռս եկեղեցւոյ պատիւը պահելու և հոգեւոր իշխանութիւնը հաւատարակ մարդոց առ ոտն կոխել չտալու համար վեհանձնաբար լռելու կը պարտաւորի, և կը ներէ բոլոր անոնց որոնք խոժոռ դիմօք իրեն կը նային. թող տալով Ազգային Վարչութեան կամացը, թէ որ պատշաճ կը դատի, զանոնք յուղղութիւն և ի պարկեշտութիւն հրաւիրել, համ եւ հոտ գնել անոնց լեզուին, որ խօսին ինչ որ պատշաճ է իրենց բանականութեան, և գրեն ինչ որ օգտակար, և ոչ թէ անստուգութիւնը ստուգութեան պատրուակ ընելով՝ գայթակղեցնել զՎերմեռանդ հասարակութիւնը, որոյ համար կը յիշեցնեմք իրենց Վրիստոսի Տեառն մերոյ խօսքը. Սաբ. ԺԸ. 6:

Այս է աւասիկ Հայոց հոգեւոր իշխանութեան արդի վիճակը:

Երեսնոյ և Ռիւսոս վարժապետները:

Գերապատիւ Եկեղեցւոյ Արքեպիսկոպոսը Երեսնոյ և Ռիւսոս գաղափարներէն, ինչպէս բոլոր պարտաւոր տեղերը, նոյնպէս հոն ալ վար-

ժատունները այցելութեան երթալով, հետագայ համառօտ տեղեկութիւնը կը հաղորդէ մեզ: Յայտնի է թէ Երեսնոյ մէջ Առաւելութեան և Ռուբինեան անուամբ ընկերութիւններ կան ժամանակէ ի վեր հաստատուած, որոց հսկողութեան տակ կը գտնուին դպրատունները. ահաւասիկ յիշեալ դպրատանց աշակերտաց թիւը եւ անոնց առած ուսմունքը, որ ոչ այնչափ գոհունակութեան եւ գովութեան՝ որչափ որ քաջալերութեան արժանի են:

Առաւելութեան ընկերութեան Ա. դպրատան ուսանողք.

Քերականութիւն սորվող . . .	22
Նոյն՝ գիշերային դասառութ . . .	11
Հասարակ ընթերցման պարապող . . .	9
Նոյն՝ գիշերային ուսանողք . . .	30
	72

Սոյն Ա. դպրատան աշակերտաց տնօրէն դասատու է Արեւեան տիրացու Եկեղեցւոյ վարժապետն Ուրֆաղի:

Բ. դպրատան աշակերտք նոյն ընկերութեան, որոյ դասատու է Քէօսեան տիրացու Եկեղեցւոյ վարժապետն:

Նարեկ, զէն հոգեւոր և գործոց ուսանողք	8
Սաղմոս կարգացողք	10
Հեգերէն	14
Քերական	17
	49

Ռուբինեան ընկերութեան Ա. դպրատան ուսանողք. որոց դասատու է տիրացու Գրիգոր Սիլվանտորեան:

Նարեկ, զէն հոգեւոր և գործոց ուսանողք	17
Սաղմոս և հեգերէն	39
Քերական	27
	83

Բ. դպրատան՝ Նարեկ, գործոց, ընթերցարան եւ այլն ուսանողաց թիւն

25 հոգի, և դասատու տիրացու մահ-
տեսի Սարգիս Սաղաքեան : Չորս
դպրոցին մէջ ընդամենը ուսանողաց
թիւն է 194 հոգի :

Քիլիսու դպրատան աշակերտք .

Աւետարան կարգացողք	4
Նարեկ	7
Տաճկերէն Աստուածաշունչ	1
Թարգմանութիւն ընող	2
Կտակարան կարգացողք	5
Սամազիրք	3
Սաղմոս	11
Րնթերցարան	1
Հեգերէն	7
Քերական	28
	68

ՆՈՒՒՐԱՏՈՒՔ

Տատեան Վսեմաշուք Առաքէլ
էֆէնսին շնորհեց սուրբ Աթոռոյս
Թանգարանին ,

Սէկ կտոր քարացեալ անդիւս :

Վեց պղտիկ անդիւս պատուական
քարեր :

Սէկ դանակ սալալ ըսուած :

Տատեան Վսեմաշուք Ներսէս պէ-
կը նուիրեց սուրբ Աթոռոյս Թան-
գարանին ,

Անգղիոյ Թագաւորական պալա-
տին ամեն կողմէն առնուած տես-
քերը , զատ զատ փորագիր տպուած :

Չորս կտոր մեծադիր գրեանք զա-
նազան նկարներու :

Սէկ մանրագիտակ (microscope) հան-
դերձ իւր պարագաներովը :

Պ. Տատեան Վսեմաշուք Սիմօն
պէկը շնորհեց՝

Սէկ ելեքտրական գործիք մը մեծ ,
որոյ ապակիին տրամագիծն է 82 հար-
իւրամեդր :

Սէկ փոքր առձեռն՝ նոյն ելեք-
տրական գործիքէն :

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆՔ

ՀԱՐՑՄՈՒՆՔ ԹՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆՔ

(Տես թիւ 9 էրես 137) :

ԺԳ. Հարցման լր-ծոմը՝ լեալ է խնդրին
320 : ԺԴ. Հարցման լր-ծոմը՝ էր գիւնին
4-ա 126 : ԺԵ. Հարցման լր-ծոմը՝ լեալ
էր գիւնի յիշյ 616 Դաւիթիւն : ԺԶ. Հարց-
ման լր-ծոմը՝ հասարակաց գաղապոսն յա-
ւորս 70 :

Հարցոմն ԺԵ.

Նաւ մի երթայր լի ցորենով , և
կէտ մի զհետ մտեալ նաւին , նա-
ւորդքն երկեան և ընկեցին նմա կեր
զհասարակ (կէս մասը) ցորենոյն , և
յերկու աւուրն ընկեցին զհինգ մասն
մնացելոյն . յերրորդումն՝ զուլթն , ի
չորրորդումն՝ զեւթն , ապա ի նաւա-
հանդիսոն հասին , և մնաց Ի Մ (7200) :
Արդ , գիտեա թէ ամենայն քանի
լիեալ էր :

Հարցոմն ԺԸ.

Ապաղարէ մի էր իմ , խանդարե-
ցի և այլ սպաս արարի , զերեք մասն
մեսուր մի արարի , և զչորրորդ մասն
այլ մեսուր արարի , և զհինգ մասն
երկու բաժակս արարի . և զվեցն՝ եր-
կու սկուտեղս արարի , և երկու հար-
իւր և տասն դրամէ սկաւառակ մի
արարի : Արդ , գիտեա թէ ընդ ա-
մենայն քանի էր լիեալ ապաղարէն :

Հարցոմն ԺԹ.

Այր մի յերիս եկեղեցիս եմուտ ,
և խնդրեաց յԱստուծոյ յառաջնումն՝
եթէ տուր ինձ որչափ ունիմս , եւ
տամ քեզ քսան և հինգ դահեկան :
Նոյնպէս և յերկրորդումն ետ զքսան
և զհինգն , և յերրորդումն . և առ-
իւր ոչինչ մնաց : Արդ , գիտեա թէ
յառաջն քանի ունէր :

Հարցո՞ւմն Ի .

Ներսէ՛հի Կամսարականի Շիրա-
կայ եւ Լճարունեաց տեառն բռն
կանգնէր առ սաորով լերինն՝ որում
Լճարին կոչեն . և ի գիշերի միում մը-
տին երամակք ցռուց բաղումք . եւ
ոչ լիեալ ատակ օրսորդացն , ընթաց-
եալք պատմեցին ամենայն ի գեաւդն
թաւին : Եւ նորա իւրովի եկեալ
հանգերձ եղբայրաւքն և աղատաւքն ,
և մտեալ կոտորէին զերէսն , և եղեն
կալեալք ի թակարդի հասարակ ե-
րէոցն : Եւ եղեն սպանեալքն նետիւ
չորս մասն , և զմատաղերէն ողջ կա-
լան , որ եղեւ երկօտաւան մասն . և
եղեն մեռեալքն ի նիզակէ երեքհար-
իւր վաթսուէն երէ : Լճդ , գիտեա
թէ ընդ ամենայն քանի լիեալ էին :

Հարցո՞ւմն ԻԱ .

Ներսէ՛հ Կամսարական որդի Լճ-
չաւրի , անուանակից և նախնի այսմ
Ներսէ՛հի , ի յաղթեալ պատերազմացն
Բահղճացն , առնու գերի սաստիկ
յոյժ . և հասեալ ի դուռն արքունի ,
ընծայեցուցանէ թագաւորին Պար-
ոնց զհասարակ գերւոյն : Եւ թու-
եալ զհասարակն եւս ընծայէ որդւոյ
արքայի զեւթն մասն : Եւ հրաժար-
եալ ի նոցանէ՝ դառնայ յաշխարհն
իւր . և եկեալ ի տուն Վարիկպետի ,
յոյժ մեծարի ի նմանէ , ոչ որպէս ըզ-
նախարար , այլ որպէս զմի ոք ի թա-
գաւորաց . և սա տայ նմա զուծ մասն
գերւոյն : Եւ եկեալ առ սպայա-
պետն , զոր և խորավարն կոչեն , և
առաւել եւս ի նմանէ մոյնեալ՝ տայ
նմա զԺԳ մասն գերւոյն : Եւ եւս
յառաջ եկեալ հասանէ յաշխարհ
իւր , և ընդ առաջ լինի նմա եղբայր
իւր կրտսեր Հրահատ , և տայ նմա
զԺԳ մասն գերւոյն : Եւ եւս յա-
ռաջ եկեալ՝ ընդ առաջ լինին նմա ա-

ղատքն Հայոց . և տայ նոցա զինն
մասն գերւոյն : Եւ եկեալ ի Վա-
ղարշապատ տայ ի սուրբ եկեղեցիսն
զԺԶ մասն գերւոյն : Եւ եկեալ Սա-
հակ աւագ եղբայր իւր , տայ նմա
զքսան մասն գերւոյն . և իւր մնաց
հինգհարիւր յիսուէն անձն : Լճդ ,
գիտեա թէ ընդ ամենայն քանի է
լիեալ :

Հարցո՞ւմն ԻԲ .

Փարաւոն արքայ եգիպտացւոց
պատուէր զօր ծննդեան իւրոյ . եւ
սովորութի էր նորա յաւուրն յայնմ
տալ տասն նախարարացն ըստ տաս-
նեկի պատուոյն հարիւր կարաս գինի
խնկովք կաղմեալ : Լճդ , բաժանեա-
լիւր զայդ ըստ պատուոյն հարիւր
տասնեկին :

Հարցո՞ւմն ԻԳ .

Շտեմարան մի էր իմ , յորում
կայր գարի կայթ երկերիւր . մկներ
մտին և զամենայն գարին կերան : Եւ
մուկն մի կալայ ի նոցանէ , և պատու-
հասեցի . նա խոստովանեաց և ասէ .
յիս ութսուն հատ եհաս : Լճդ ,
գիտեա թէ ընդ ամենայն քանի հատ
լեալ էր յշտեմարանին , և կամ քանի
մկուհք ողք կերանն :

Հարցո՞ւմն ԻԴ .

Երեք աւաղանք էին ի քաղաքին
Լթենացւոց միաշաղիք , և երեք ա-
գուգայք կային յաւազանն : Սի ա-
գուգայն , քանզի յորդէր , ի ժամ մի
ընդր զաւազանն . երկրորդն՝ նուազ
քան զնա , յերկուս ժամն ընդր . ե-
րեքն՝ առաւել նուազ , յերեք ժամն
ընդր : Լճդ , գիտեա թէ մինչ ի մի-
ասին խառնին ագուգայքն , ի քանի ե-
րորդ մասն ժամու ընուն զաւազանն(1) :

Վերջ :

(1) Ասոնց լուծումը եկող թուով :

